

ЛЕКЦІЯ 1

ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА.

1. Предмет і основні категорії педагогіки
2. Система педагогічних наук
3. Зв'язок педагогіки з іншими науками

1. Предмет і основні категорії педагогіки

Термін "педагогіка" походить від грецьких слів "пайдос" (діти) і "аго" (веду) і в буквальному перекладі означає дітоведення. Сучасне трактування поняття „педагогіка” має кілька аспектів. Перш за все, педагогіка як галузь гуманітарного знання входить до складу загальної культури людства у вигляді педагогічної культури людини. Найпоширенішим є тлумачення педагогіки як науки про виховання чи навіть галузі людинознавства. Педагогіка пізнає і поліпшує способи взаємодії людей у цілісній єдності природного, суспільного та індивідуального. Будує свої рекомендації на ґрунті філософських та інших знань. Педагогіка може розглядатися як аналог поняття „виховання” тобто, як практична діяльність людини по передачі досвіду старших поколінь до молодших. Ця діяльність може бути: а) стихійна, побутова, бо кожна людина повчає (навчає і виховує) інших: вдома - дітей, рідних, на роботі - співробітників, на лавочці - перехожих; б) організована, цілеспрямована професійна діяльність спеціально підготовлених людей - педагогів. У цьому контексті можна говорити про розвиток педагогіки від народного досвіду до вершин педагогічної майстерності і мистецтва виховання. Починаючи з ХУІІІ століття, коли з'явилися навчальні заклади, де готували педагогів, педагогіка стала навчальною дисципліною, яка включає теоретичний та практичний аспекти навчання і виховання.

Об'єктом дослідження у педагогіці є педагогічний процес, умови його організації та здійснення, формування особистості та колективу у взаємозв'язках і стосунках з педагогами у цьому процесі. Педагогічна наука вивчає виховання як суспільне явище, досліджує його закономірності і принципи, зміст, форми і методи, узагальнює передовий педагогічний досвід, прогнозує результати педагогічного процесу. Це і складає її предмет у цілому. Поняття "предмет" і "об'єкт" дослідження не є тотожними. Найчастіше "об'єкт" - поняття більш широке, більш загальне. У предметі об'єкт вивчення конкретизується.

Функції педагогіки:

1. Загальнотеоретична (теоретичний аналіз закономірностей педагогічного процесу, пізнання їх сутності та удосконалення структури, механізмів, специфіки протікання педагогічних процесів).

2. Прогностична (обумовлена передбаченням розвитку педагогічної реальності. Включає визначення тенденцій розвитку педагогічних проблем та явищ, визначення перспектив розвитку освітніх організацій різного типу і виду).

3. Практична (удосконалення педагогічної практики, розробка нових засобів, методів, форм, систем навчання, виховання та управління освітнім процесом).

Як і кожна наука, педагогіка має свій понятійний апарат, тобто систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають категоріями педагогіки. До основних категорій належать виховання, навчання й освіта.

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості.

У педагогіці поняття «виховання» вживають у широкому соціальному, в широкому педагогічному, у вузькому педагогічному, в гранично вузькому педагогічному значеннях.

Виховання в **широкому соціальному значенні** – процес формування особистості під впливом навколишнього середовища, умов, обставин, суспільного ладу. Кажучи «виховує життя», мають на увазі виховання в широкому значенні цього слова. Оскільки дійсність нерідко буває суперечливою і конфліктною, то особистість може не лише формуватися під впливом середовища, а й деформуватися під впливом антисоціальних явищ або, навпаки, загартовуватися у боротьбі з труднощами, виховувати в собі несприйнятливність до цих явищ.

Виховання в широкому педагогічному значенні – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді.

Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога, спрямована на досягнення конкретної мети в колективі учнів (наприклад, виховання здорової громадської думки).

Виховання в гранично вузькому значенні – спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком і відбувається через взаємодію вихователя і вихованця.

На певному щаблі суспільного розвитку складовою частиною виховання в широкому його значенні стає освіта.

Освіта як система. Освіта є складною системою. Вона характеризується *метою виховання, змістом, структуральними навчальними планами і програмами*, які успадковують попередні рівні освіти та прогнозують наступні. Системоутворюючим компонентом освітньої системи є мета, тобто відповідь на питання: яку людину вимагає та чекає суспільство на даному етапі його історичного розвитку.

Освіта як система розглядається в трьох **вимірах**, якими є:

1. **Соціальний масштаб розгляду:** освіта в світі, освіта у певній країні, суспільстві, регіоні, навчальному закладі, установі та ін. Сюди віднесено також систему державної, приватної, суспільної, клерикальної (церковної, духовної) тощо освіти.

2. **Ступінь освіти:** дошкільне виховання; загальна середня освіта з її внутрішньою градацією на початкову, основну, повну; професійна освіта, вища освіта з різними рівнями: бакалавратом, магістратурою; післядипломна освіта: підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура.

3. **Профіль освіти:** загальна, спеціальна (математична, гуманітарна, природничо-наукова тощо).

Освіта як процес. Освіта за самою своєю суттю – це процес. *Процес руху від мети до результату, процес суб'єктно-об'єктного та суб'єктно-суб'єктної взаємодії педагогів зі студентами*, коли останній є здебільшого слухач активний, глибоко і всебічно приймає участь у процесі навчання та самонавчання, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку перетворюється з досить пасивного об'єкта діяльності педагога в повноправного співучасника, іншими словами, на суб'єкта педагогічної взаємодії. Причому взаємодія (спілкування, комунікації) не тільки педагога зі студентами, але й студентів один з одним.

Функціонування і розвиток освітньої системи здійснюється в освітньому процесі навчання і виховання людини, конкретніше – у педагогічному процесі.

Розгляд освіти як процесу передбачає розмежування двох його сторін – діяльності педагога і діяльності вихованця. З боку педагога освітній процес є єдністю навчання і виховання, з боку учня – засвоєнням знань, практичних дій, виконанням навчальних, дослідницько-перетворюючих, пізнавальних завдань, а також особистісних та комунікативних тренінгів.

Освіта як процес не припиняється до кінця свідомого життя людини. Вона безперервно видозмінюється за цілями, змістом, формами, методами.

Освіта як результат розглядається в двох аспектах: у плані результату системи, фіксованого у формі стандарту і в плані самої людини, яка пройшла навчання у певній освітній системі.

У другому плані результатом освіти є сама людина, її досвід як сукупність сформованих особистісних якостей, знань та умінь, що дозволяє їй адекватно діяти в динамічних умовах життя. Результатом освіти цього плану є освіченість.

Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

Основним шляхом і засобом здобуття освіти є навчання, в процесі якого реалізуються цілі освіти.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Самоосвіта – цілеспрямована робота людини над самовдосконаленням в інтелектуально-духовному, морально-вольовому, естетичному та фізичному напрямках. Самоосвіта необхідна у зв'язку з науково-технічним прогресом.

Самовиховання – систематична і свідома діяльність людини, спрямована на вироблення і вдосконалення своїх позитивних якостей та подолання негативних.

Перевиховання – індивідуальна цілеспрямована робота дорослих з усунення недоліків у важковихованого або педагогічно занедбаного учня.

Розвиток с особистості - це процес і результат її змін під впливом середовища, спадковості, навчання і виховання.

У живому педагогічному процесі ці педагогічні категорії взаємопов'язані та взаємозумовлені. Як у широкому соціальному, так і в широкому педагогічному значенні виховання охоплює навчання та освіти. Закономірністю навчального процесу є виховуючий характер навчання.

3. Система педагогічних наук

Система педагогічних наук – зв'язки та відношення, що склалися в процесі історичного розвитку різних галузей педагогічних знань.

До педагогічних наук належать:

- ✓ загальна педагогіка,
- ✓ вікова педагогіка
- ✓ корекційна педагогіка
- ✓ галузеві педагогіки.

Загальна педагогіка вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання і освіти, досліджує загальні проблеми навчально-виховного процесу.

Вікова педагогіка (дошкільна, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих) досліджує закони та закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми й методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп.

Корекційна педагогіка вивчає і розробляє питання виховання, навчання та освіти дітей з різними вадами:

- *сурдопедагогіка* (навчання й виховання глухих і глухонімих)
- *тифлопедагогіка* (навчання і виховання сліпих і лабкозорих)
- *олігофренопедагогіка* (навчання й виховання розумово відсталих і дітей із затримками розумового розвитку),
- *логопедія* (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення),
- *виправно-трудова педагогіка* (перевиховання неповнолітніх і дорослих злочинців).

Галузеві педагогіки – військова, спортивна, вищої школи, профтехосвіти та ін. Серед галузей педагогіки, зосереджених на педагогічних проблемах дорослих, швидко розвивається педагогіка вищої школи, яка розкриває закономірності навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти, специфічні проблеми здобуття вищої освіти.

До системи педагогічних наук належить також історія педагогіки і школи, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні епохи.

Окрема група педагогічних наук – часткові, або предметні, методики, предметом дослідження яких є закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів.

Наприкінці ХХ ст. намітився стрімкий розвиток соціальної педагогіки як галузі, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі

здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних та інших закладів, установ і соціальних служб, які сприяють формуванню соціальної активності дітей та молоді в процесі розв'язання суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства.

Науково-теоретичну структуру соціальної педагогіки становлять:

– *агогіка* – наука про вивчення проблеми запобігання відхиленням у поведінці дітей та підлітків;

– *герогіка* – наука про соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку;

– *андрогіка* – наука про освіту та виховання людини впродовж усього її життя;

– *віктимологія* – наука про різні категорії людей, які стали жертвами несприятливих умов соціальної організації та насильства.

– Етнопедагогіка вивчає здобуті народом знання та вміння у справі виховання та навчання, відображені у фольклорі, традиціях, обрядах. Порівняльна педагогіка - наука, яка займається порівняльним аналізом різноманітних педагогічних систем. Окремі (предметні) методики викладання досліджують закономірності викладання конкретних навчальних дисциплін у всіх типах навчально-виховних закладів. Розширення проблем, якими займається педагогіка, стало причиною невідповідності історичній назві науки. Тому у світовому педагогічному лексиконі все частіше вживаються нові терміни : „андрагогіка" або „антропогогіка", утворені від давньогрецьких слів „ андрос" - чоловік та „антропос" - людина.

4. Зв'язок педагогіки з іншими науками

Оскільки до розв'язання проблем виховання особистості причетні різні науки, педагогіка тісно пов'язана з ними.

Міжпредметні зв'язки педагогіки – зв'язки педагогіки з іншими науками, що дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

Педагогіка пов'язана з філософією (етикою), соціологією, естетикою, психологією, анатомією, фізіологією, гігієною людини та з іншими науками.

Філософія, соціологія, естетика допомагають педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, надають оперативну інформацію про зміни в науці та суспільстві, коригуючи спрямованість виховання.

Психологія вивчає закономірності розвитку психіки людини, а педагогіка – ефективність виховних впливів, які спричиняють зміни у її внутрішньому світі та поведінці. Кожен розділ педагогіки спирається на відповідний розділ психології. Анатомія і фізіологія людини – база для розуміння біологічної сутності людини: розвитку вищої нервової діяльності, першої та другої сигнальних систем, розвитку й функціонування органів чуттів, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та дихальної систем.

Гігієна дітей і підлітків як галузь гігієни сприяє організації на наукових засадах у закладах освіти заходів щодо зміцнення здоров'я, фізичного розвитку школярів, трудової діяльності дітей та підлітків, плануванню будівництва та обладнання навчальних і дитячих закладів різних типів. Зв'язок педагогіки з медициною став передумовою формування корекційної педагогіки як спеціальної галузі педагогічного знання, предметом якої є освіта дітей із вродженими чи набутими відхиленнями в розвитку. У взаємозв'язку з медициною вона розробляє систему засобів, що дають змогу досягти терапевтичного ефекту й полегшити процеси соціалізації, компенсувати наявні дефекти.

Зв'язок педагогіки з іншими науками відбувається в різних напрямках. **По-перше**, це спільність об'єктів (понять, закономірностей, концепцій, предметів, процесів, критеріїв, методів). **По-друге**, взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, інтеграція педагогіки та інших наук. **По-третє**, педагогіка спирається на ідеї інших наук (людини формується у діяльності – з філософії); використовує методи дослідження інших наук (анкетування – із соціології), результати досліджень інших наук (насамперед психології); проводить дослідження спільно з іншими науками; дає замовлення іншим наукам на дослідження певних явищ.